

A „Z” generáció középiskolásainak világa és a Szentírás

„Nevelésünk célja, hogy a ránk bízottaknak segítsünk az önmagát kijelentő Istennel kapcsolatba kerülni.”¹ Ez azonban napjainkban talán nehezebb feladat, mint az elmúlt 25-30 évben bármikor. Míg a rendszerváltást követő években a vallástanárnak elsősorban a szocialista múltból fakadó előítéletekkel, az egyházzal kapcsolatos gyanakvással kellett megküzdeni, napjainkban egy új kihívással is szembe kell néznie. A digitális világban szocializálódó serdülők gyakran elkalandozó figyelmének megragadása egyre nehezebb feladatnak bizonyul. Általános tapasztalat, hogy a Z generáció monitorok előtt felnövő tagjainak többsége nemhogy Bibliát, de más könyvet sem nagyon olvas. A könnyebben és gyorsabban elérhető vizuális élmények sokkal vonzóbbak számukra, és a háttérbe szorul a hagyományos, papír alapú, lineáris olvasás. A sokféle csatornából érkező információ feldolgozása folyamatos figyelemmegosztást igényel, ez pedig alapvetően befolyásolja gondolkodásukat, világlátásukat.² Gyorsabbak, kreatívabbak, ugyanakkor felületesebbek, mint elődeik. Minél többretegű a bejövő inger mennyiség, annál kevésbé képesek az egy területen való intenzív figyelemre. A bibliaolvasás pedig éppen ilyen koncentrált figyelmet igényel. Még a keresztyén közegben szocializálódó, ifjúsági bibliaórára járó fiatalok számára is komoly nehézséget jelent a rendszeres bibliaolvasás. A sokszor nehézkesnek tűnő archaikus szöveg, a negatív prekonceptiók mind elidegenítő hatásúak. Korábbi kutatások eredményei azt mutatják, hogy a Szentírás olvasásával kapcsolatos nehézségeik is közrejátszanak abban, hogy közülük sokan elégedetlenek önmagukkal, azzal a móddal, ahogyan a keresztyénségüket megélik.³ Ennek egyik magyaráza-

1 A gyermek világa és a Szentírás, in: BARCZA József – IFJ. FEKETE Károly (szerk.): „Krisztusért járva követségben...” : *Tanulmányok Fekete Károly és Lenkeyné Semsey Klára professzorok tiszteletére*, Debrecen, Debreceni Református Theológiai Akadémia, 1996. 166–176. (itt: 166).

2 SZÉKELY Levente: *A multitasking generáció nyomában*, *Kultúra és közösség* 8 (2017)/2, 29–41.

3 CAPTAIN, Philip A.: *The Effect of Positive Reinforcement on Comprehension. Attitudes*,

ta az lehet, hogy felnőttek által megfogalmazott elvárásokkal kell szembenézniük, amelynek úgy érzik, nem tudnak megfelelni. Ez pedig büntudatot, belső konfliktusokat eredményez bennük. A tanulási környezet valamint a Szentírás olvasásával kapcsolatos attitűdök tagadhatatlan változásai ellenére a Biblia továbbra is meghatározó fontosságú könyv a katechézisben. A hitre nevelés alapkönyve volt, és marad a 21. században is.⁴ Nagy kérdés azonban a vallásánár számára, hogyan tudja az online világban otthonosan mozgó, de a Bibliától idegenkedő serdülők és a Szentírás világa között tátongó szakadékot áthidalni. Hogyan tudja vonzóvá tenni, a tizenévesek érdeklődését felkeltő módon tanítani a Biblia történeteit?

Ami megváltozott, és ami nem

Bármennyire is sokat változott a tanulási környezet az utóbbi évtizedekben, az „okos eszközök” bármilyen sokasága is jelent meg a fiatalok életében, a serdülő alapvető életfeladata továbbra is saját, személyes identitásának megtalálása. Ezt pedig inkább megnehezíti, mintsem könnyebbé teszi az információs robbanás. Tizenéves korban kell leválni a szülőkről, beletanulni a felnőtt társadalmi és nemi szerepekbe, ekkor kell (kellene) elköteleződni valamely hivatás, értékrendszer, hitrendszer mellett. Az identitás kiterelése nem egyszerű feladat, és számos buktatója lehet.⁵ Bár Erikson kimondottan a pályaválasztással kapcsolatosan fogalmaz meg négy fázist a felnőtt identitás eléréséig tartó folyamatban, azt gondolom, hogy ezek a fázisok a középiskolás korosztály hitének formálódásával kapcsolatban is elkülöníthetők.

Egyik lehetőség a korai zárás. Gyakran fordul elő, hogy a serdülők identitáskrisziss nélkül, a szülőktől, környezettől látott mintákat mechanikusan követve hozzák meg Istennel, hittel, egyházzal kapcsolatos döntéseiket is. Válsághelyzetben azonban a másoktól átvett hit nem jelent valódi segítséget. A későbbi életszakaszok valamelyikében nagy valószínűséggel újra felszínre törnek, és válaszokat igényelnek a korábban át nem gondolt, fel nem tett kérdések. Azok a serdülők, akik éppen az identitáskriszist élik át, a moratórium időszakában vannak. Rájuk a hitbeli bizonytalanság jellemző, hiszen még nem foglaltak állást véglegesen. A döntéshez vezető úton mindenkinek

and Rate of Bible Reading in Adolescents, *Journal of Psychology and Theology* 3 (1975)/1, 49–55.

4 BODÓ, i. m.

5 Lásd: COLE, Michael – COLE, Sheila R.: *Fejlődéslelektan*, Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 656–657.

végig kell menni. Ez néha rövidebb és gyorsabb, másoknál azonban hosszabb ideig tart. Természetes folyamat ez, amelyet segíteni lehet pozitív, megerősítő impulzusokkal, de siettetni nem. Sokan vannak azonban, akik nem is akarnak igazán elköteleződni, mert kényelmes számukra a különböző identitások váltogatása. Akkor beszélünk diffúz identitásról, ha az elköteleződés, az önálló identitás a későbbi évek során sem alakul ki. A diffúz identitás tehát azt jelenti, hogy a fiatal már megismert és kipróbált különböző identitásokat anélkül, hogy igazán elkötelezte volna önmagát valamelyik mellett. Külső tényezők is nehezíthetik a Krisztus követése mellett való döntést. Ilyenek például az interneten is olvasható ezoterikus tartalmak, amelyek népszerűek és könnyen elérhető a középiskolások számára is. A serdülők számára fontos igazodási pontnak számító véleményformáló, népszerű „médiaszemélyiségek” egyházzal kapcsolatos kritikus állásfoglalásai szintén elbizonytalanító hatásúak, ami szintén megnehezítheti a hitbeli elköteleződést. A felnőttek tekintélyének megkérdőjelezése azonban életkori sajátosság. Csak azért, mert a szülő, a vallástanár vagy a lelkész mondja, már nem fogadják el automatikusan a tanítást a kamaszok. Ez sem könnyíti meg a vallástanár feladatát. A hiteles személyes példa, a mai élet kérdéseivel viaskodó fiatalok döntését segítő bibliai példák azonban valódi vonzerőt jelenthetnek.

A hit fokozatairól szóló fowleri elmélet szerint a serdülők hite a szintetikus-konvencionális jelzőkkel írható le. Meggyőződéseik képlékenyek, elsősorban a számukra példaértékű, mintaadó tekintélyszemélyek, illetve csoportok állásfoglalásától függ. A kamaszok hajlamosak az általánosításra, a túlzó megfogalmazásokra. Az egyes hittartalmak nem állnak össze szerves egészzé gondolkodásukban. Jól illusztrálja ezt néhány 16-17 éves fiatal véleménye a világ keletkezésével kapcsolatban.⁶ *„Isten a világot szóval teremtette. Igaz, hogy ezt nehéz elhinni, de ez így van. Miután megteremtette a világot, teremtette az élőlényeket, és így tovább. Annyira saját véleményem nincs, mivel így tanították, és én így hiszem.”* Az egyházi tradíció elfogadása, a hittan órák, talán család közösen megélt hite képezi az alapját ennek az állásfoglalásnak. Ebből a mondatból önmagában nem állapítható meg, hogy elkötelezett, stabil identitású fiatal, vagy éppen a szülők hitére támaszkodó fiatal tollából származik. Ám másfajta tradíciók is erősek a tizenévesek körében: *„Szerintem nem Isten teremtette a világot. Évmilliók alatt alakult ki a Föld. Történt egy nagy robbanás, ami a közeteket széthordta mindenfelé. Ezek összeálltak évmilliók alatt. A vízben volt valami közet, amiből oxigén sugárzódott*

6 Szerinted hogyan keletkezett a világ? Ezt a kérdést egy debreceni középiskola 10-11. osztályos diákjai válaszolták meg 2018 októberében. Néhány jellegzetes feleletből idézek.

ki, így elindult a fejlődés.” Ez a narratíva az iskolában tanult, vagy otthon hallott természettudományos világmagyarázat tekintélyének elfogadásából táplálkozik. A serdülőkorban megjelenik az önálló gondolkodás igénye, a saját meggyőződés kialakításának vágya. Ez azonban nem egyszerű, és az önálló vélemény kialakítása meglehetősen hosszú folyamat eredménye. A bizonytalanság, a különböző gondolkodási rendszerek közti vívódás is megjelenik a korszakban: „Nem tudom, mert én nem hiszek Istenben, hogy ő teremtette, se abban, amit mondanak, hogy ősrobbanás, mert ahhoz, hogy valami robbanjon, kell valami. A semmiből nem lehetett. Tehát nem tudom.” Az identitáskrisis átélésének, a végleges személyes állásfoglalást megelőző fázis iskola-példája lehetne ez a vallomás. A serdülők aktuális, hitbéli állásfoglalásaikat gyakran vetik össze korábbi életszakaszuk hittartalmaival: „Én kiskoromban azt gondoltam, hogy Isten teremtette, de mára már egyszerűen nem tudom elképzelni ezt az egész folyamatot, és úgy gondolom, hogy a világűrben sok kis kő összeütközött, és így lett a nagy Föld. Kis részecskékből.” A mai magyar középiskolások gondolkodására összességében nem gyakorol nagy hatást a bibliai szemléletmód. Erről árulkodnak az ifjúság körében végzett vallásszociológiai kutatások eredményei.⁷ Olyan korban élünk, amelyben a társadalom többsége számára homályba veszték a bibliai történetek. Egyáltalán nem képezik részét a kortárs kultúra fő vonalának. Az egyház feladata az, hogy újra szolgálata középpontjába állítsa az újra és újra megismételt, Istenről és emberről egyaránt fontos dolgokat elbeszélő történeteket.⁸ Ez a feladat nagy kihívás elé állítja a középiskolásokkal foglalkozó vallástanárokat. Nem egyszerű bibliaismeretet tanítani olyan fiataloknak, akik többségükben kevéssé motiváltak, és gyakran nem rendelkeznek biztos alappal sem, amelyre építeni lehetne.

A bibliai történetek tanításának hangsúlyai a konstruktivista pedagógia szem- szögéből

A konstruktivista tanulásfelfogás szerint az új ismeretek nem mechanikusan adódnak hozzá egymáshoz, a tudás mindig a már kialakult kognitív sémákhoz kapcsolódik. „Minden maradandó tudást a már meglévő és megértett ismeretek kontextusába ágyazzuk be. A kontextus nélkül bemutatott információ, illetve azon információ, amelyet a tanuló nem tud összekapcsol-

7 Az Ifjúság 2016 kutatás gyorsjelentése szerint 2016-ra tovább folytatódott az egyházakhoz kötődő vallásosság visszaszorulása Magyarországon. A 2000-ben mért 10%-hoz képest már csak 6% sorolta be magát a „vallásos, az egyház tanítását követi” kategóriába.

8 JACOBSON, Rolf: We Are Our Stories: Narrative Dimension of Human Identity and its Implications for Christian Faith Formation, *Word and World* 34 (2014)/2, 123–130.

ni saját tudásával, hamarosan feledésbe merül.”⁹ A tanulási folyamat fontos jellemzője az adaptivitás. A tanulókhoz való alkalmazkodás követelménye akkor teljesül, ha az új ismeretekkel életszerű, gyakorlatias, a diákok számára jól ismert szituációban találkoznak. A diákok csak azokat az információkat képesek beépíteni gondolkodásukba, amelyek kapcsolódnak korábbi, már megszerzett ismereteikhez. Ha ez a feltétel teljesül, akkor az új tudáselem a rendszer struktúrájának módosulását eredményezheti. Ha azonban hiányzik az előzetes tudás, akkor sokkal nehezebb kapcsolódási pontokat találni. Márpedig éppen ez a helyzet sok középiskolás hittanossal. Szekuláris környezetben szocializálódva a Biblia sokak számára csak egy könyv, amelynek nyelvezete régies, szövege érthetetlen. Aktuális tudásuk, világlátásuk alapján számos értelmezhetetlen, befogadhatatlan információt tartalmaz, ezért távol esik érdeklődésük centrumától. Ráadásul a kortársaik többsége szerint nem is érdemes túl sok időt, energiát fektetni a megismerésébe. Nem csoda, ha sokan gondolkodnak így, hiszen számukra nincs közvetlen kapcsolat a Szentírás történetei és személyes életük között. Hogyan tudjuk meggyőzni őket arról, hogy tévednek? Hogyan tudjuk megszólítani a képernyők, monitorok, kijelzők előtt szocializálódó fiatalokat?

Első lépés a megértést akadályozó előítéletekkel, tévképzetekkel való leszámolás. Az Ószövetség tanítása során erre elsőként az őstörténetekkel kapcsolatban nyílik lehetőség. A teremtéstörténet tanításának meghatározó a jelentősége. Sok tizenévesnek aza a meggyőződése, hogy az őstörténetek tudománytalan mesék, a Szentírás pedig már ezért sem vehető komolyan napjainkban. Emiatt fontos az őstörténetekkel való alapos foglalkozás során leszámolni az előítéletekkel, melyek szerint „ez csak mese”. Bemutatni, hogy az őstörténetek alapvető hitvallása ma is érvényes képet adnak a világról, benne az emberről. Megértetni, hogy a bibliai teremtéstörténet nem természettudományos leírása annak, ami történt, hanem egy ókori nép kultúráján keresztül megszólaló, de ma is érvényes hitvallás arról, hogy a világ Isten alkotása. Nem a teremtés módja, hanem annak célja, értelme a meghatározó üzenete a történetnek. Ennek megértetése nem egyszerű feladat, hiszen mélyen gyökerező meggyőződések akadályozzák azt. A gondolkodási sémák megváltoztatása csak dialogikus kapcsolatban valósulhat meg. A diákok sokszor csak elsajátítandó tananyagot látnak a bibliai szövegekben, miközben elsősorban segítségre van szükségük az életben való eligazodáshoz. Nem ve-

9 BÁRDOSSY Ildikó – DUDÁS Margit – PETHŐNÉ NAGY Csilla – PRISKINNÉ RIZNER Erika: *A kritikai gondolkodás fejlesztése. Az interaktív és reflektív tanulás lehetőségei*, Pécs-Budapest, Pécsi Tudományegyetem, 2002. 173.

szik észre, hogy éppen ezt a segítséget kínálja a Szentírás a vallástanár közvetítésével. A segítség elfogadásához azonban bizalomra van szükség. A bizalom pedig csak akkor épül ki, ha a vallástanár komolyan veszi tanítványai eltérő, talán néha provokatív gondolataikat is, és partnerként tekint rájuk. Sok hittanos érkezik nem keresztyén családból, és nekik gyülekezeti háttér sem segíti tájékozódásukat. Természetes, hogy másfajta nézeteket hangoztatnak. Fontos, hogy bátran, a letorkolás, megszegényítés veszélye nélkül elmondhassák, mit gondolnak a világról. A dialogikus kapcsolat azonban sajnos egyáltalán nem magától értetődő a zömmel tekintélyelvű magyar iskolák világában. Pedig alapvető fontosságú. A fiatalok meghatározó szükséglete, hogy partnerként kezeljék őket mindenhol, családban és iskolában egyaránt. Enélkül nem alakul ki a kognitív ismeretek visszamondását meghaladó tanulást lehetővé tevő bizalmi kapcsolat. Az eredményes vallástanár tehát nem elsősorban az információk forrása, hanem sokkal inkább segítő vezető, facilitátor.

A kognitív pszichológia az emberi megismerés egészét konstrukciós folyamatnak látja, mely során az egyén nem csupán elsajátítja, „megszerzi” a tudást, hanem felépít egy olyan struktúrát, amely viszonylag állandó, és amely segítségével tájékozódni képes a világban. A kognitív pszichológiának az a felismerés az elméleti kiindulópontja, hogy nem közvetlenül a „valósággal”, hanem annak értelmezési folyamatokon átesett észleleteivel kerülünk kapcsolatba. A vallástanítás gyakorlata számára az következik ebből, hogy az óra tervezésekor szükséges az aktuális, már korábban megkonstruált előzetes tudás és a bibliai történetek közötti kapcsolódási pontok megtalálása. Ez úgy lehetséges, hogy a bibliai történetekben megkeressük azokat a tartalmakat, amelyek a fiatalok számára is ismerősek. Közös emberi tapasztalatok történeteit, amelyekre olyan sok példa van a Szentírásban is. Ilyen mintázatok, forgatókönyvek többek között a keresés, kaland, vetélkedés, szerelem, megkísértés, bosszú, megmentés, felfedezés történetei.¹⁰ Ábrahám elindult Isten szavára, és engedelmes volt. Isten pedig szövetséget kötött vele. Az engedelmesség látszólag idegenül cseng, a szabadságukra féltőn vigyázó kamaszok fülében. A szövetség fogalmát pedig nem is igazán használja mai magyar köznyelv. De tizenéves korára már mindenkinek sok élménye van arról, hogy mit jelent engedelmeskedni egy felsőbb pozícióban lévő embernek a családban, vagy éppen az iskolában, edzésen. Ha arról kezdeményezünk beszélgetést velük, hogy kinek és milyen körülmények között érdemes engedelmeskedniük, arról, hogy valóban ellentétes-e egymással az engedelmesség és a

10 SIBA Balázs – SIBA ROHN Hilda: *Élettérkép*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2013. 38.

szabadság vágya, vagy milyen haszna lehet az engedelmességnek számukra, akkor nemcsak segítettük a történetre való ráhangolódást, hanem előzetes tudásukat is mozgósítva megkönnyítettük a jelentésteremtés folyamatát is. Igaz, hogy a szövetség kifejezést nem használják a fiatalok a mindennapokban, de arról mindenkinek vannak tapasztalatai, hogy mit jelent, ha valaki szövetségese a másiknak. Azt, hogy számíthat rá, bízhat segítségében. Éppen ezt jelenti Ábrahám számára is az a szövetség, melyet Isten kötött vele. Káin és Ábel, vagy éppen Jakab és János Jézushoz intézett kérésében a vetélkedés, versengés példájával találkozhatnak.

Minden emberi tapasztalat időhöz kötött, és egy korábbi tapasztalatra épül. Ezeket a tapasztalatokat történetekben tároljuk. Történeteink legtöbbször önmagunkról szólnak, sőt történeteink mi magunk vagyunk.¹¹ A saját élettörténet tapasztalatai és a bibliai történetek párhuzamos motívumai kölcsönösen segítenek értelmezni egymást. A saját tapasztalatok segítenek megérteni a bibliai történetet, ezzel párhuzamosan a bibliai történet forgatókönyvének sémáját észrevétlenül is átvéve saját életünk eseményeinek megértéséhez is segítséget kapunk.¹² A digitális világban szocializálódó kamaszok számára a megszerzett ismeretek gyakorlatban való alkalmazhatósága fontosabb, mint a pusztán tények, adatok lexikális tudása. Ha sikerül bemutatnia, hogy a Szentírás éppen ilyen gyakorlati útmutatást adó, az életben jól használható, a világban való eligazodást segítő iránytű napjainkban is, akkor nagyobb figyelemmel fordulnak a Biblia felé. A szemléletesség, az élményszerű tanulás vonzza a diákokat, és ennek hatására eredményesebb is lesz a tanulási tevékenység. Fontos, hogy a vallástanár mindig a nagyobb tanulói aktivitásra építő módszereket részesítse előnyben. Természetesen a módszerek megválasztásakor figyelembe kell venni a tanulók életkori sajátosságait, kognitív, érzelmi és szociális érettségének szintjét. Az érthetőség követelménye egyszerre jelentkezik a stílus, nyelvezet, tanítási módszerek megválasztásában, valamint abban, hogy a vallástanárnak alkalmazkodnia kell a tanulók előzetes témával kapcsolatos ismereteihez. A csoport tagjainak háttérismerete, érdeklődése valószínűleg jelentősen eltérő, ezért van szükség a csoporton belüli differenciálásra a mindenki számára optimális fejlődéshez. A megszerzett tudás tartósságát a kiszámíthatóság, a rendszeresség, a tevékenységek megszokott rendjének ismétlődése biztosítja.

11 JACOBSON, i. m.

12 SIBA–SIBA ROHN: i. m., 40–41.

Összefoglalás

A Magyarországi Református Egyház hit-és erkölcsstan középiskolai kerettanterve szerint a református hit-és erkölcsstan tanításának alapvető célja „a tanítvánnyá tétel, azaz a tanítványi létre való nevelés, a tanítványi lét megélésének segítése és áldásközvetítés.”¹³ Ennek alapján az Ószövetség alapmodul tanítása során a legfontosabb „a Szentháromság Isten egyéneket és népeket megszólító akarátának, egyéni életvalóságát meglátó szeretetének bemutatása.”¹⁴ Az egyes történetek, összefüggések, alapvető kortörténeti és bevezetési ismeretek ennek a célnak az elérését kell, hogy szolgálják. Az Újszövetség alapmodul meghatározó célkitűzése „Jézus Krisztus megváltói munkájának – mint a keresztyén hit alapjának – tanulók számára érthető, életszerű és vonzó bemutatása.”¹⁵ A vallástanár részéről ez tudatos tervezést, a diákok világának ismeretét, empátiát, világos célmeghatározást és nagyfokú rugalmasságot feltételez.

A diákok mindennapi tapasztalatai és a Szentírás világa közötti kapcsolat megteremtésének szép és találó metaforája a hídépítés. A híd egyik alappillére esetünkben a tizenévesek életvalósága, ahonnan elindulunk, másik alappillére a Szentírás világa, ahová megérkezünk. A két külön világ között csak dialogikus módszerekkel teremthető meg a kapcsolat a középiskolások számára, pusztán a tanári előadás, a „leadott” és visszakérdezett ismeretek sokasága ezt önmagában nem teremti meg. Nagy a veszélye annak, hogy hídépítés helyett csak információközlés terepe lesz a hittan óra. Bodó Sára már 1996-ben felhívta erre a figyelmet: „Bibliai történetek helyett olykor bibliai történelmet tanítunk.”¹⁶ Pedig a bibliai történet sokkal több lehetőséget rejt magában, mint a pusztán információközlés. Felkínálja a helyzettel, a szereplőkkel való azonosulás lehetőségét az olvasó számára, hiszen általános emberi tapasztalatokra ismerhetünk rá a történeten keresztül. A Szentírás történetei abban segítenek bennünket, fiatalabbakat és idősebbeket egyaránt, hogy általuk megértsük önmagunkat, felismerjük helyünket, feladatunkat a világban. Ezt úgy érik el, hogy rajtuk keresztül az önmagát kijelentő Istennel kerülünk kapcsolatba. Ezért a hívő ember számára a bibliai történet nem egyszerűen a távoli múltból szólal meg alig hallhatóan, hanem hat a minden-

13 JAKAB-SZÁSZI Andrea (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház hit-és erkölcsstan kerettanterve. 2. kötet: 9-12/13. évfolyam*, Budapest, Református Pedagógiai Intézet, 2012. (Könyvek a magyar református nevelésről, 5), 13.

14 I. m., 41.

15 I. m., 50.

16 BODÓ, i. m., 169.

kori jelenben is. Gondolkodást, életet formáló ereje van. Ha ezt felismeri a példaképek, követhető eszmények után kutató serdülő, akkor már nem unalmas, régi és nehezen érthető történeteket talál a Szentírás lapjain, hanem az emberi élet nagy kalandjára szóló meghívást a szerető és gondviselő Istentől.

